

Original Research Article

An Analytical Study of Relationship of Kamma and Saṃsāra in Theravāda Buddhism

ศึกษาวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ของกรรมและสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

Phra Sornnaret Issariyo Kruadsungnoen^{1*}, Sathien Thangthongmadan², & Phamaha Suporn Rakkhitadhammo³พระสรนเรศ อิสสรियो กรวดสูงเนิน^{1*}, เสฐียร ทังทองมะดัน², & พระมหาสุพร รกขิตธมโม³

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: ***1. Phra Sornnaret Issariyo Kruadsungnoen***พระสรนเรศ อิสสรियो กรวดสูงเนิน
Mahachulalongkornrajavidyalaya
University Nakhon Ratchasima Campus,
Thailand.มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
นครราชสีมา

Email: tongissariyo@gmail.com

2. Sathien Thangthongmadanเสฐียร ทังทองมะดัน
Mahachulalongkornrajavidyalaya
University Nakhon Ratchasima Campus,
Thailand.มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
นครราชสีมา

Email: sathien_thang@gmail.com

3. Phamaha Suporn Rakkhitadhammoพระมหาสุพร รกขิตธมโม
Mahachulalongkornrajavidyalaya
University Nakhon Ratchasima Campus,
Thailand.มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
นครราชสีมา

Email: suporn_rak@gmail.com

คำสำคัญ:

กรรม, สังสารวัฏ, พุทธศาสนาเถรวาท

Keywords:

Karma, Saṃsāra, Theravāda Buddhism

Article history:

Received: 07/08/2025

Revised: 18/09/2025

Accepted: 09/10/2025

Available online: 09/02/2026

How to Cite:Kruadsungnoen, P. S. et al. (2026). An Analytical Study of Relationship of Kamma and Saṃsāra in Theravāda Buddhism. *Journal of Dhamma for Life*, 32(1), 630-647.

ABSTRACT

This research article aims to: (1) examine the concept of kamma (karma) in Theravāda Buddhism, (2) investigate the concept of saṃsāra (the cycle of rebirth) in Theravāda Buddhism, and (3) analyze the relationship between kamma and saṃsāra according to Theravāda Buddhist teachings. The study employs qualitative documentary research, drawing data primarily from the Pāli Canon (Tipiṭaka), its commentaries, and related scholarly works. The data were collected through document analysis and systematically analyzed using content analysis, with findings presented in a descriptive and analytical manner. The population and sample of the study consist of primary and secondary Buddhist texts relevant to the doctrines of kamma and saṃsāra. The research instruments include document recording forms, while data analysis focuses on categorizing doctrinal concepts and interpreting them based on Buddhist principles.

The findings reveal that kamma in Theravāda Buddhism does not merely refer to action in a general sense, but specifically to intentional actions of body, speech, and mind, with volition (cetanā) serving as the determining factor. Such intentional actions function as a significant causal force that conditions rebirth and perpetuates existence within saṃsāra. Kamma is classified into various types according to the nature and result of its fruition, thereby sustaining beings within the cycle of suffering. Furthermore, the concept of saṃsāra is clearly explained as the continuous process of arising and ceasing of the five aggregates, governed by causal conditions. When kamma functions as a cause, rebirth arises as its result, and rebirth in turn provides the basis for the generation of new kamma. This cycle persists as long as ignorance (avijjā)

and craving (taṇhā) remain operative. The analysis demonstrates that kamma and saṃsāra are intrinsically interconnected, with kamma serving as both the cause and driving force of cyclic existence. Understanding this relationship is therefore fundamental to the cultivation of wisdom and the pursuit of liberation from the cycle of suffering in accordance with Theravāda Buddhism.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท (2) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ (3) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับสังสารวัฏตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา และนำเสนอผลการศึกษาในลักษณะพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยคือเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับหลักกรรมและสังสารวัฏ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบบันทึกข้อมูลเอกสาร และการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การจัดหมวดหมู่แนวคิดและการตีความเชิงหลักธรรม

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีได้หมายถึงเพียงการกระทำทั่วไป หากแต่หมายถึงการกระทำทางกาย วาจา และใจที่มีเจตนาเป็นตัวกำหนด ซึ่งเจตนาตัวเองเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดผลกรรมและส่งผลกระทบต่อการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ กรรมสามารถจำแนกออกเป็นหลายประเภทตามลักษณะของผลที่ให้ และเป็นกลไกหลักที่ทำให้สัตว์โลกต้องดำรงอยู่ในวัฏฏะแห่งทุกข์อย่างต่อเนือง ส่วนแนวคิดเรื่องสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทอธิบายถึงกระแสการเกิดดับของชั้นทั้งหลาย ซึ่งดำเนินไปตามหลักเหตุและปัจจัย กล่าวคือ เมื่อมีกรรมเป็นเหตุ ย่อมมีการเกิดใหม่เป็นผล และการเกิดนั้นย่อมเป็นเงื่อนไขให้กรรมใหม่เกิดขึ้นอีก วัฏฏะดังกล่าวจะดำรงอยู่ตราบใดที่วิชชาและตัณหายังไม่ถูกดับสิ้น การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและสังสารวัฏชี้ให้เห็นว่า กรรมเป็นทั้งสาเหตุและแรงขับเคลื่อนสำคัญของการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้น การเข้าใจความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาปัญญาและการดำเนินชีวิตเพื่อมุ่งสู่การหลุดพ้นจากสังสารวัฏตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

บทนำ

ความเป็นไปตามวิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ผู้มีวิชชาเป็นเครื่องกันโดยมีตัณหาเป็นเครื่องผูกมัดและท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏหาที่กำหนัดในเบื้องต้นและเบื้องปลายไม่พบ ทั้งเสวยความทุกข์ สุขความเจ็บปวดและความพินาศในที่สุด ได้เพิ่มพูนในปฐพีที่เป็นป่าช้าตลอดกาลนานนั้นเพราะกรรม เป็นตัวกำหนดให้ต้องมีอันเป็นไปดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “กมฺมฺนา วตฺตตี โลโก สัตว์โลกย่อม เป็นไปตามกรรม” (ม.ม. (ไทย)

13/707/550.) เรื่องกรรมจึงมีความสำคัญและเกี่ยวเนื่องกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เป็นการ เคลื่อนจากภพหนึ่งไปยังอีกภพหนึ่งตามเหตุปัจจัยที่สัตว์บุคคลได้กระทำมาแล้วในอดีตไม่ว่าจะเป็นบุญ หรือบาป

ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์เดียวเป็นผู้ที่รอบรู้ได้อย่างถูกต้องจึงได้กล่าววาทกรรม วาที่เป็นผู้กล่าวถึงเรื่องกรรม (คณสหายกรรม, (2540:1) ทรงได้แสดงหลักการว่าด้วยเหตุและผลของการกระทำที่เกิดขึ้นของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นเครื่องกำหนดให้เป็นไปต่าง ๆ นานาที่ปรากฏในภพนี้และภพหน้า ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำกรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจ” (อง.ฉก. (ไทย) 22/63/577.) กรรมจึงเป็นตัวบ่งชี้หรือจำแนกบทบาทหน้าที่ให้เห็นถึงความแตกต่างของมนุษย์ ทั้งทางร่างกายและจิตใจตามความเลวหรือความประณีตของแต่ละคนที่เคยได้กระทำไว้ไม่เหมือนกัน เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล เป็นเรื่องที่ละเอียดและลึกซึ้ง ซับซ้อนเกินกว่าวิสัยของผู้ไม่มีญาณปัญญาที่จะหยั่ง รู้ได้ เพราะเป็นอนิจนัตถ์ (อง.จตุก. (ไทย) 21/77/122.)

เรื่องของกรรมเป็นหลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่นับว่ามีอิทธิพลต่อวิถี การดำเนินชีวิตของชาวพุทธเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากความเชื่อเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรมจึงทำให้บุคคล ในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขโดยมีหลักเชื่อว่าถ้าบุคคลทำกรรมดีย่อมได้รับผลดีและตรงกันข้ามถ้า ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทนเช่นเดียวกัน ดังพุทธพจน์ว่า “ยาทิส วปะเต พิช ตาทิส ลภเต ผล กลยาณการี กลยาณ ปาปการี จ ปาปก บุคคลหว่านพิชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว” (ส.ส. (ไทย) 15/256/374.) ส่วนความหมายของกรรมคือการกระทำของบุคคลที่แสดงออกทางกาย ทางวาจาและทางใจการกระทำทั้งสามทางนี้ที่สำคัญที่สุดคือทางจิตใจเพราะการกระทำทางกายวาจาแล้วนั้น เกิดจากจิตใจเป็นผู้สั่งการ ทั้งสิ้นและการสั่งการของจิตที่แสดงออกทางกายวาจาอาจจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะคือกรรมดีกระทำแล้วให้ผลดีไม่ร้อนใจในภายหลังส่วนกรรมชั่วกระทำแล้วให้ผลชั่วคือ ร้อนใจภายหลัง (ขุ.ธ. (ไทย) 25/15/28.) ฉะนั้นในพระพุทธศาสนาถือว่าบุคคลจะกระทำดีหรือชั่วนั้นย่อมมีสาเหตุมาจากจิตใจ ก่อนเสมอ หากไม่มีจิตเป็นผู้สั่งการหรือไม่มีเจตนาแล้ว ย่อมไม่มีผลแห่งกรรม ดังพุทธพจน์ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐสำเร็จแล้วด้วยใจ หากคนมีใจชั่วมักจะพูดหรือทำชั่วตาม ไปด้วยเพราะความชั่วนั้นทุกขย่อมติดตามตนไปดุจล้อเกวียนที่หมุนตามเท้าโคและตรัสอีกว่าหาก บุคคลมีใจดีแล้วก็จะพูดหรือทำดีตามไปด้วยเพราะความดีนั้นสุขย่อมติดตามไปดุจเงาติดตามตัวฉะนั้น” (ขุ.ธ. (ไทย) 15/1/23.) แต่อย่างไรก็ตามพระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าสรรพสิ่งย่อมเกิดมาจากเหตุและดับไปก็เพราะเหตุโดย ทรงอ้างถึงหลักปฏิจจสมุปบาทว่าเป็นของลึกซึ้งยิ่งนัก สัตว์ทั้งปวงต้องยุ่งเหยิงวุ่นวายต้องเวียนเกิด เวียนตายก็เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งปฏิจจสมุปบาทนี้หมู่มืดมัวจึงยุ่งเหมือนขอด้ายของช่างทอ เป็นปมยุ่งเหมือนนกระจุกด้าย เหมือนหญ้ามุงกระต่ายและหญ้าปล้อง เมื่อตายแล้วมักไม่ข้ามพ้นอบาย ทุกติ วินิบาตและสงสาร (ที.ม. (ไทย) 10/95/57.)

กรรมและการให้ผลของกรรมเป็นเรื่องที่พุทธศาสนิกชนไทยให้ความสนใจและมีความเชื่อ ตามหลักพระพุทธศาสนาว่าเป็นไปได้หากวงจรของปฏิจจสมุปบาทยังคงวนเวียนอยู่และไม่ถูกตัดขาด โดยการบรรลุปะเป็นพระอรหันต์ระดับพระอรหันต์เนื่องจากความสัมพันธ์กันทั้งหลายเหตุปัจจัยที่สืบต่อกันจนแทบหาจุดเริ่มต้นและปลายเหตุไม่ได้แม้ในการตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณของพระผู้มี พระภาคเจ้าก็ตาม พระองค์ทรง

ระลึกชาติแต่ปางหลังได้ รู้กำเนิดของสรรพสัตว์คือรู้วาระแห่งกรรม และผลกรรมของสัตว์นั้นเองโดยเรียกว่า ปุพเพนิวาสานุสติญาณ และจตุปปตญาณ (ที.ปา. (ไทย) 11/304/275.) ตามลำดับอีกทั้ง จิตนิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยามทั้ง 3 ส่วนนี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการเกิดใหม่ แห่งพีช (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต 2542:194) คือ จิตของมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยมีความสัมพันธ์กับกรรมเก่า กรรมใหม่ กรรมของ บุคคลและกรรมส่วนรวมที่บุคคลได้ปฏิบัติหน้าที่การงานร่วมกัน วิชากรรมนั้นมีทั้งส่งผลในระยะใกล้ ก็มี ระยะไกลข้ามภพข้ามชาติก็มีและให้ผลในปัจจุบันชาติก็มีแล้วแต่เหตุปัจจัยที่ไปสนับสนุนกรรมนั้น ๆ ให้ปรากฏผลเป็นรูปธรรม

แหล่งกำเนิดใหม่ของมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งปวง มีอยู่ 2 ประการ คือ การเกิดในโลกของ โอปปาติกะและการเกิดในโลกมนุษย์การเกิดในโลกของโอปปาติกะนั้นคือการเกิดผุดขึ้นโดยไม่ต้อง อาศัยพ่อแม่ แต่เกิดโดยอาศัยอดีตกรรม ได้แก่ พวกสัตว์นรก เปรต อสุรกาย เทวดาและพรหม ผู้ที่ตาย ไปเกิดในโลกของโอปปาติกะถือว่าเป็นชีวิตที่เกิดใหม่ไม่ใช่เป็นชีวิตที่ยังไม่เกิดเป็นชีวิตที่ไม่ ประกอบด้วยวัตถุอย่างโลกมนุษย์เป็นชีวิตที่ละเอียด ไม่มีน้ำหนัก ไม่มีขนาดจำกัด ไม่กินเนื้อที่ ไม่ต้อง อาศัยธรรมชาติไม่ต้องอาศัยอาหารเหมือนกับมนุษย์และสัตว์ ส่วนการเกิดของมนุษย์เป็นแบบชลาพูชะ คือถือกำเนิดในมดลูก โดยอาศัยส่วนประกอบการร่วมหลับนอนของ บิดามารดา มารดามีระดูและมีสัตว์ ที่จะมาปฏิสนธิในครรภ์ของมารดา เมื่อวงจรของสังสารวัฏ คือ กิเลส เป็นเหตุให้ทำกรรม กรรม เป็นการกระทำของมนุษย์ที่ประกอบด้วยเจตนาแล้วแสดงออกทางกาย วาจาและใจ ก่อให้เกิดวิบาก ซึ่งเป็นผลลัพธ์อันเกิดจากกรรมอันเป็นเหตุปัจจัยแห่งการเกิดยังคงมีอยู่ตราบไตรธาบนั้นการ เวียนว่าย ตายเกิดใหม่ของสรรพสัตว์ทั้งหลายก็ยังคงมีอยู่เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุดไม่ว่าจะตายเกิดในลักษณะใดก็ตาม เว้นแต่บุคคลผู้สามารถทำลายอาสวะกิเลสอันเป็นกระแสแห่งสังสารวัฏ คือ การบรรลุพระนิพพานได้แล้ว เท่านั้น จึงไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดในภพใดอีก

เราจะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล มีระบบความเชื่อความศรัทธาที่ ตั้งอยู่บนรากฐาน แห่งปัญญา ผู้ที่มีความเชื่อตามคำสอนในพระพุทธศาสนา สามารถนำไปปฏิบัติในการ ดำเนินชีวิตได้ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งถึงวิถีแห่งชีวิตอันเป็นระบบแห่งการดำเนินชีวิตที่จึงทำ ให้พระพุทธศาสนา แตกต่างจากศาสนาอื่นโดยเชื่อด้วยหลักเหตุผลในเรื่องของกรรมว่าเกิดขึ้นจากความเชื่อ ในเรื่องกรรม เชื่อกฎแห่ง กรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง (กัมมสัทธา) คือเชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือตั้งใจทำทั้งรู้ยอมเป็นกรรมคือเป็น ความชั่วความดีมีขึ้นในตนเป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้าย สืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่าและเชื่อว่า ผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจอนหรืออนคยโชคเป็นต้น เชื่อวิบากเชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง (วิปากสัทธา) คือเชื่อ ว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผลและผลต้องมีเหตุผลดีจากกรรมดีผลชั่ว เกิดจากกรรมชั่ว เชื่อความที่สัตว์มี กรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของกรรมจะต้องรับผิดชอบเสวย วิบากเป็นไปตามกรรมของตน (กัมมัสมกตาสัทธา) และเชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (ตถาคตโพธิสัทธา)คือ มั่นใจในองค์ พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรมบัญญัติธรรมวินัยไว้ ด้วยดีทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์คือเราทุกคนนี้หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรม สูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง จากหลักความศรัทธาดังกล่าวจะ เห็นได้ว่า

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนเรื่องกรรมและให้ความสำคัญหลักกรรมว่าเป็นหลักธรรมใหญ่และสำคัญ ทั้งนี้ เพราะกรรมได้มีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ กรรมจึงเป็นหลักธรรมมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในสังคม บุคคลจะมีชีวิตที่เจริญขึ้นหรือเสื่อมลงมีทุกข์หรือสุขนั้นมีผลมาจากกรรมของตนเองทั้งสิ้นมิใช่การกระทำของผู้อื่นดังนั้นกรรมจึงเกิด จากการกระทำของเราเอง มิใช่มีใครมา กำหนดการกระทำดีเรียกว่ากรรมดีการกระทำชั่ว เรียกว่า กรรมชั่ว ในการกระทำทุกอย่างย่อมมีผล เรียกว่า วิบาก ที่บุคคลผู้กระทำจะต้องเป็นผู้รับ

จากการค้นหาข้อมูลเรื่องกรรมนั้น ผู้วิจัยพบว่า กรรมมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก หลายพระสูตร เช่น จุฬกัมมวิภังคสูตร มหากัมมวิภังคสูตร กัมมนิทานสูตร นิทานสูตร เป็นต้น แต่การศึกษากรรมในครั้งนี ผู้วิจัยมีความสนใจมุ่งเน้นที่จะศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในกัมมนิทานสูตรที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 เพื่อนำหลักธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าในแง่มุมต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ใน การดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและมีคุณค่าเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไป

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกรรมและสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท จำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มีรากฐานจากพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และคัมภีร์สำคัญในฝ่ายเถรวาท รวมทั้งการตีความของนักวิชาการและพระเถระร่วมสมัย เพื่อให้เกิดความเข้าใจเชิงลึกทั้งในระดับปรมัตถธรรมและสมมติสังขะ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยสามารถจำแนกสาระสำคัญออกเป็น 2 แนวคิดหลัก คือ แนวคิดเรื่องกรรม และ แนวคิดเรื่องสังสารวัฏ ตลอดจนการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสองแนวคิดดังกล่าว

แนวคิดเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า “กรรม” (กัมมะ) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความหมายหลักว่า การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา โดยครอบคลุมการกระทำทางกาย วาจา และใจ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการอธิบายเหตุแห่งทุกข์และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน, 2554) อธิบายว่า กรรมหมายถึงกิจการที่บุคคลกระทำ ไม่ว่าจะเป็นกายกรรม วาจกรรม หรือมโนกรรม โดยเน้นว่าแม้การคิดก็ถือเป็นการกระทำอย่างหนึ่ง เพราะเป็นการ “ทำการคิด” ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ากรรมในพระพุทธศาสนามีได้จำกัดอยู่เฉพาะการกระทำทางกายเท่านั้น แต่ครอบคลุมมิติภายในของจิตใจด้วย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต, 2538) ให้ความหมายกรรมว่าเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา (เจตนาหิ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ) โดยชี้ชัดว่าเจตนาเป็นหัวใจของกรรม การกระทำใดที่ปราศจากเจตนา ไม่จัดเป็นกรรมในความหมายทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ กรรมสามารถจำแนกเป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม ตามคุณภาพของเจตนาและกิเลสที่เป็นเหตุ ได้แก่ โลกะ โทสะ

และโมหะ ในทำนองเดียวกัน (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, 2553) อธิบายว่า กรรมเป็นค้ำกลาง ๆ ที่ยังไม่บ่งชี้คุณค่าในตัวเอง จนกว่าจะพิจารณาจากเจตนาและเหตุปัจจัยที่อยู่เบื้องหลัง หากเป็นการกระทำที่ปราศจากกิเลส ย่อมเป็นกุศลกรรม และหากเกิดจากกิเลส ย่อมเป็นอกุศลกรรม ซึ่งส่งผลต่อผู้กระทำตามกฎแห่งเหตุและผล (พระปลัดศานิตย์ นิจุจคุโณ, 2563) ได้เสนอการอธิบายกรรมในเชิงปรมัตถธรรม โดยมองกรรมในลักษณะ “ภาษาธรรม” หรือเชิงวิทยาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่ยึดติดกับตัวบุคคลหรือผู้กระทำ แต่พิจารณากรรมในฐานะกระบวนการของสภาวะธรรมที่อาศัยผัสสะเป็นเหตุ เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ และนำไปสู่ชาติ ชรา และมรณะ ตามหลักปฏิจจสมุปบาท จากการศึกษาความหมายของกรรมจากนักวิชาการและคัมภีร์ต่าง ๆ สามารถสรุปได้ว่า กรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา มีรากฐานจากกิเลส หรือความปราศจากกิเลส แสดงออกทางกาย วาจา และใจ ซึ่งก่อให้เกิดผลตามกฎแห่งเหตุปัจจัย และเป็นพลังสำคัญที่กำหนดการดำรงอยู่ของชีวิตในวัฏสงสาร

แนวคิดเรื่องสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

แนวคิดเรื่อง สังสารวัฏ เป็นหลักคำสอนสำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งใช้อธิบายสภาพการดำรงอยู่ของสรรพสัตว์ที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏจักรแห่งทุกข์อย่างไม่รู้จบ คำว่า “สังสารวัฏ” หมายถึง การหมุนเวียนไปมา การท่องเที่ยวไปในภพภูมิต่าง ๆ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากอวิชชาและตัณหา ตามกระบวนการของเหตุและผลที่ปรากฏในหลักปฏิจจสมุปบาท (พระไตรปิฎก เล่มที่ 12) พระพุทธศาสนาเถรวาทมิได้มองสังสารวัฏเพียงในมิติของการเกิดและตายทางกายภาพเท่านั้น หากแต่พิจารณาในเชิงกระบวนการของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของสภาวะธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในกระแสชีวิต ในคัมภีร์และอรรถกถาทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้อธิบายว่าสังสารวัฏประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ กิเลสวัฏ กรรมวัฏ และวิปากวัฏ โดย กิเลสวัฏ หมายถึง เครื่องเศร้าหมองของจิต ได้แก่ อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ซึ่งเป็นรากเหง้าสำคัญที่ผลักดันให้สรรพสัตว์กระทำการต่าง ๆ ด้วยความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนและความปรารถนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2558) กิเลสเหล่านี้ทำให้จิตใจตกอยู่ในสภาพหลงผิด ไม่เห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง กรรมวัฏ คือ วัฏแห่งการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งเกิดขึ้นจากอำนาจของกิเลสวัฏ กรรมในที่นี้มีใช้เพียงการกระทำภายนอก แต่รวมถึงเจตจำนงและแรงจูงใจภายในจิตใจด้วย พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเจตนาเป็นหัวใจของกรรม และเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดผลแห่งการกระทำในภพหน้า (พระไตรปิฎก เล่มที่ 20) ส่วน วิปากวัฏ หมายถึง วัฏแห่งผลของกรรม อันได้แก่ การเกิด (ชาติ) ความแก่ (ชรา) ความตาย (มรณะ) รวมถึงสุข ทุกข์ และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่สรรพสัตว์ได้รับในภพภูมิต่าง ๆ วิปากวัฏเป็นผลสืบเนื่องโดยตรงจากกรรมวัฏ และทำหน้าที่ตอกย้ำการดำรงอยู่ของสังสารวัฏให้ดำเนินต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2560) ทั้งสามวัฏนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและเป็นวงจรที่เกี่ยวพันซึ่งกันและกัน โดยกรรมวัฏทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างกิเลสวัฏและวิปากวัฏ กล่าวคือ กิเลสเป็นเหตุให้เกิดกรรม กรรมเป็นเหตุให้เกิดผล และผลที่ได้รับย่อมเป็นเงื่อนไขให้เกิดกิเลสใหม่อีกครั้ง วงจรนี้ จะดำเนินต่อไป

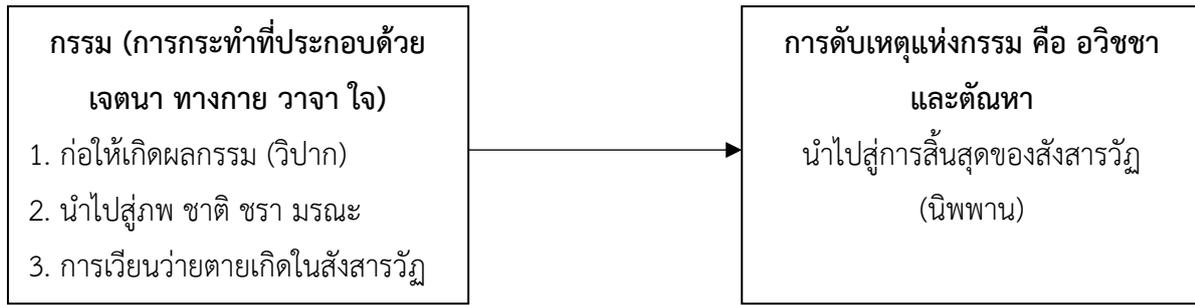
ตราบใดที่สรรพสัตว์ยังไม่สามารถดับอวิชชาและตัณหาได้อย่างสิ้นเชิง ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงชี้ให้เห็นว่า การหลุดพ้นจากสังสารวัฏมิได้เกิดจากการเปลี่ยนภพภูมิ หากแต่เกิดจากการพัฒนาปัญญาเพื่อรู้เท่าทันสภาวะธรรมตามความเป็นจริง จนนำไปสู่การดับกิเลสและการสิ้นสุดแห่งทุกข์ในที่สุด

ความสัมพันธ์ของกรรมและสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในพระพุทธศาสนาเถรวาท “กรรม” ถือเป็นหลักธรรมสำคัญที่อธิบายกลไกการดำเนินไปของสังสารวัฏ อันหมายถึงการเวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์อย่างไม่สิ้นสุด จากการศึกษาพบว่า กรรมมิได้เป็นเพียงการกระทำทางกาย วาจา และใจเท่านั้น หากแต่เป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้อำนาจของกิเลส ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ กรรมที่เกิดจากเจตนาเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นเหตุให้เกิดภพและชาติใหม่ ส่งผลให้สรรพสัตว์ต้องดำรงอยู่ในกระแสแห่งสังสารวัฏอย่างต่อเนื่องไม่รู้จบ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555) ในระดับของสมมติสังขจะ พระพุทธศาสนาอธิบายกรรมในลักษณะที่มีผู้กระทำและผู้รับผล เพื่อให้สอดคล้องกับการรับรู้ของมนุษย์ทั่วไป และใช้เป็นกรอบทางศีลธรรมในการกำกับพฤติกรรมของบุคคลในสังคม แนวคิดดังกล่าวช่วยสร้างความตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง และส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติในทางที่เป็นกุศล อย่างไรก็ตาม การอธิบายในลักษณะนี้มิได้หมายความว่า มีตัวตนถาวรที่ทำการกรรมและรับผลกรรม หากเป็นเพียงการอธิบายเชิงสมมติ เพื่อประโยชน์ในการสื่อสารและการอบรมทางจริยธรรม (สุภานี จันทร์งาม, 2560) เมื่อพิจารณาในระดับปรมัตถสังขจะ กรรมถูกอธิบายในฐานะกระบวนการของสภาวธรรมที่อาศัยเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน ไม่มีอัตตาหรือตัวตนถาวรเป็นแก่นสาร การเกิดขึ้นและดับไปของกรรมเป็นไปตามหลักปฏิจจสมุปบาท กล่าวคือ เมื่อมีอวิชชาเป็นปัจจัย ย่อมมีสังขาร และนำไปสู่กระบวนการแห่งภพ ชาติ และทุกข์ในที่สุด การอธิบายในระดับนี้ช่วยให้เห็นความจริงตามธรรมชาติของสรรพสิ่งว่าเป็นเพียงกระแสของเหตุและผล มิใช่การดำรงอยู่ของ “ตัวเรา” หรือ “ของเรา” อย่างแท้จริง (วศิน อินทสระ, 2558) ดังนั้น การสิ้นสุดของสังสารวัฏในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท มิได้เกิดจากการหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธผลของกรรม หากแต่เกิดจากการดับเหตุแห่งกรรมโดยตรง นั่นคือการดับอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน เมื่อเหตุปัจจัยเหล่านี้สิ้นไป กระบวนการแห่งผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ และชาติย่อมสิ้นสุดลงตามลำดับ ผลลัพธ์สูงสุดของกระบวนการนี้คือนิพพาน ซึ่งเป็นภาวะแห่งความดับทุกข์และการพ้นจากสังสารวัฏโดยสิ้นเชิง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกรรม และสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

สมมติฐานการวิจัย

1. แนวคิดเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีบทบาทสำคัญในการอธิบายกลไกการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของสังสารวัฏ
2. กรรมที่ประกอบด้วยเจตนาและกิเลส เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้สรรพสัตว์เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ
3. การดับเหตุแห่งกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นแนวทางสำคัญในการสิ้นสุดสังสารวัฏ

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกรรมและสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท” เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักคำสอนเกี่ยวกับกรรมและสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท ตลอดจนวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของหลักธรรมดังกล่าวตามกรอบแนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยมีระเบียบวิธีในการวิจัยดังต่อไปนี้

ประเภทการวิจัย งานวิจัยนี้จัดอยู่ในกลุ่มการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเฉพาะการวิจัยเชิงเอกสาร ซึ่งมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทางพระพุทธศาสนาและงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำความเข้าใจเนื้อหา แนวคิด และความสัมพันธ์ของหลักกรรมและสังสารวัฏตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างเป็นระบบ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ในการวิจัยครั้งนี้ หมายถึงเอกสารทางพระพุทธศาสนาและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับหลักกรรมและสังสารวัฏ โดยผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างเป็นเอกสารที่มีความน่าเชื่อถือและมีเนื้อหาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งได้มาจากการคัดเลือกอย่างมีจุดมุ่งหมาย (Purposive Sampling)

เทคนิคการคัดเลือกข้อมูล ผู้วิจัยใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง โดยพิจารณาจากความเกี่ยวข้องของเนื้อหา ความถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท และความเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการ เอกสารที่นำมาศึกษา ประกอบด้วยเอกสารชั้นปฐมภูมิและเอกสารชั้นทุติยภูมิ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบบันทึกและแบบวิเคราะห์เอกสาร ซึ่งผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการจดบันทึก สังเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับกรอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเป็นลำดับขั้นตอน เริ่มจากการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2559 จากนั้นจึงศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา วิทยานิพนธ์ ตลอดจนตำราและงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการอ่าน วิเคราะห์ และบันทึกข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ อย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความหมาย ลักษณะ ประเภทของกรรม แนวคิดเรื่องสังสารวัฏ และความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการเวียนว่ายตายเกิดตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนาและการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ตามกรอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักกรรมและสังสารวัฏในเชิงเหตุและผลตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาเถรวาท และสังเคราะห์สาระสำคัญจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิเพื่อตอบโจทย์การวิจัย

ในขั้นสุดท้าย ผู้วิจัยได้ เรียบเรียงและสรุปผลการวิจัย ด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ โดยนำผลการวิเคราะห์ทั้งหมดมาจัดระบบความคิด อธิบายเชิงเหตุผล และสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาความสัมพันธ์ของกรรมและสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทให้มีความชัดเจน ถูกต้อง และสอดคล้องกับหลักวิชาการ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาค้นคว้าและวิจัยเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกรรมและสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย ทั้งในระดับพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์วิสุทธิมรรค ตลอดจนงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำรา และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติของพระสงฆ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ข้อมูลที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวทาง แนวคิด และรูปแบบการปฏิบัติอย่างหลากหลาย ทั้งในเชิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและการประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมปัจจุบัน

เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พบว่า หลักการปฏิบัติต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดกุศลธรรมหรือ ผลบุญต่าง ๆ มาน้อยเพียงใด ล้วนแล้วอยู่ที่เจตนา มีด้วยกัน ทั้ง 2 อย่าง คือ 1) มีความตั้งใจหรือจงใจที่จำทำกรรมนั้น ๆ 2) เจตนาเกิดแล้วกระทำในสิ่งที่ตั้งใจทำไว้ของทำได้ 3 ทางคือ การกระทำจากใจ การกระทำจากวาจา และการกระทำจากกาย เมื่อเจตนาเกิดขึ้นหรือมีความต้องการที่จะทำ จึงจะสำเร็จเป็นกรรมที่จะ ก่อให้เกิดกรรมหรือเรียกว่าวิบากกรรม โดยย่อแล้ว องค์ประกอบของพระพุทธศาสนาต้อง ประกอบด้วย เหตุที่แสดงออกมาคือกรรม คือ 1) อกุศลกรรม คือ กรรมไม่ดี กรรมทรมานที่เกิดจาก โลภะ โทสะ โมหะ 2) กุศลกรรม คือ การทำความดี ที่เกิดจาก อโลภะ อโทสะ และ อโมหะ เมื่อมีองค์ มีประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นที่แสดงออกมาทา กายกรรม คือการแสดงออกจากร่าง วจีกรรม คือ การแสดงออกทางวาจา มโนกรรม คือการแสดงออกมาจากใจหรือการกระทำจาก ซึ่งองค์ประกอบ เหล่านี้รวมแล้วเป็นตัวบ่งบอกซึ่งจะได้รับผลบุญมากน้อยเพียงใดในทางพระพุทธศาสนา พบว่า หนทางในการพ้นจากวิญญูะแห่งกรรมและสังสารวัฏนั้น คือการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่มุ่งหมายเพื่อดับเหตุแห่งกรรม ได้แก่ กิเลสทั้งหลาย โดยเฉพาะอวิชชาและตัณหา การหลุดพ้นจึงต้องอาศัยการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญาอย่างสมดุล สรุปลงได้ว่า ศีล หมายถึง ธรรมทั้งหลายมี เจตนาเป็นต้น มีหน้าที่รักษากาย วาจา มิ ให้ไปในทางทุจริต, ธรรมชาติอันบริสุทธิ์ทั้งใจ, ความประพฤติดีทางกาย วาจา, ข้อบัญญัติทาง พระพุทธศาสนาที่กำหนดการปฏิบัติกาย วาจา, บรรทัดสำหรับให้คนประพฤติความดีให้คงที่ นอกจากนี้ยังมีคำกล่าวที่แสดงให้เห็นว่า ศีล นั้นมีความหมายลึกซึ้งและกว้างขวางมาก ดังนี้ ศีลเป็น คำที่มีความหมายกว้างและลึกซึ้งซึ่งมองได้หลายแง่หลายระดับ ศีลมิใช่หมายถึงเพียงความประพฤติที่ดีงาม สุจริตทางกายและวาจาเท่านั้น แต่หมายถึงอวิชะสุจริต สารของศีลอยู่ที่เจตนา ได้แก่ ไม่คิดล่วง ละเมิด ส่วนการรักษาเบญจศีล หรือศีล 5 ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งมีเจตนาเป็นเครื่องงด เว้นหรือวิริต 3 คือ 1) สัมปัตตวิริต คือ การงดเว้นของผู้ที่ไม่รักษาศีลมาก่อน เช่น ผู้ที่มีโอกาสฆ่าสัตว์ แต่ไม่ฆ่า เป็นต้น 2) สมาทานวิริต คือ งดเว้นด้วยการสมาทาน ได้แก่ ผู้ที่สมาทานสิกขาบท ย่อม สละได้แม้กระทั่งชีวิตตน 3) สมุจเฉทวิริต คือ งดเว้นได้โดยเด็ดขาด ข้อนี้เป็นวิริตของพระอริยบุคคลทั้ง 3 อย่างนี้ เป็นเจตนาของผู้ที่สมาทานสิกขาบทแล้ว ฟังปฏิบัติตนให้มีศีลบริบูรณ์ได้ เช่น พระอริยบุคคล มีพระโสดาบัน เป็นต้น

เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พบว่า แนวคิดเรื่อง สังสารวัฏ ถือเป็นหัวใจสำคัญของการอธิบายวัฏจักรแห่งการดำรงอยู่ของสัตว์โลก ซึ่งเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่มีที่สิ้นสุด สังสารวัฏหมายถึงวงจรแห่งการเกิด การตาย และการเกิดใหม่ อันเป็นกระแสของความเปลี่ยนแปลงและทุกข์ทรมานที่สัตว์โลกต้องประสบอย่างต่อเนื่อง โดยไม่อาจกำหนดจุดเริ่มต้นหรือจุดสิ้นสุดได้อย่างแน่ชัด ด้วยเหตุที่วงจรแห่งสังสารวัฏนี้ดำเนินไปอย่างไม่รู้จบ จึงกล่าวได้ว่าเป็นสถานะที่ไร้เบื้องต้นและเบื้องปลาย เป็นวัฏฏะที่หมุนเวียนอยู่ภายใต้อำนาจของ กิเลส กรรม และวิบาก ซึ่งเป็นกลไกหลักที่ผลักดันให้สัตว์โลกยังคงเวียนว่ายอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ไม่หยุดหย่อน องค์ประกอบของสังสารวัฏ สามารถอธิบายได้ผ่าน ไตรวัฏ คือ กิเลสวัฏ กรรมวัฏ และวิบากวัฏ โดยที่ กิเลสวัฏ หมายถึงการหมุนวนของอาสวะกิเลสซึ่งทำให้จิตตกอยู่ในความหลงผิด มีอวิชชาเป็นรากเหง้าแห่งความไม่รู้ตามความเป็นจริง กรรมวัฏ คือกระแสของการกระทำที่มีเจตนา ทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งเกิดจากอำนาจของกิเลส และ วิบากวัฏ คือผลของกรรมที่ย้อนกลับมาสนองผู้กระทำในรูปของสุขหรือทุกข์ ทั้งในภพนี้และภพหน้า ทั้งสามวัฏนี้สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ทำให้วงจรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดยังคงดำรงอยู่ต่อไป สาเหตุที่สัตว์โลกไม่อาจหลุดพ้นจากสังสารวัฏได้โดยง่าย เพราะมี อวิชชา (ความไม่รู้) และ ตัณหา (ความทะยานอยาก) เป็นแรงขับเคลื่อนที่ทรงพลัง อวิชชาทำให้ไม่รู้จักอริยสัจ 4 อันเป็นความจริงอันประเสริฐของชีวิต ขณะที่ตัณหานั่นก่อให้เกิดความยึดมั่นในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และอารมณ์ ซึ่งเป็นปัจจัยให้ก่อกรรมต่อเนื่องไม่รู้จบ จนกลายเป็นพลังผลักดันให้สัตว์โลกเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะนี้อย่างไม่รู้ตัว เมื่อจิตเวียนว่ายไปในภพภูมิ กรรมเก่าก็ส่งผล กรรมใหม่ก็ยังคงสั่งสมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้กระแสแห่งสังสารวัฏยิ่งแน่นแฟ้นและยากจะหลุดพ้น

เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกรรม และสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พบว่า การเกิด หมายถึง การเกิดทางร่างกาย คือมีร่างกายเกิดขึ้นมาจากท้องแม่ และการ เกิดทางจิตใจ คือการที่จิตปรุงแต่งว่ามีตัวเราขึ้นมา ประเภทของการเกิด มี 4 ประการ ได้แก่ (1) การ เกิดในไข่ (2) การเกิดในครรภ์ (3) การเกิดในถ้ำโคลนหรือที่ขึ้นแฉะ และ(4) การเกิดผุดขึ้น เหตุปัจจัย แห่งการกำเนิด มนุษย์นั้นถือกำเนิดมาจากกรรมที่เป็นเหตุให้ทุกคนเกิด มีปัจจัยทำให้เกิด 3 ประการ คือ (1) บิดามารดาอยู่ร่วมกัน (2) มารดามีระดู และ (3) มีสัตว์มาเกิด(ปฏิสนธิวิญญูณ วิวัฒนาการ แห่งการกำเนิดของมนุษย์เมื่อครบองค์ประกอบทั้ง 3 อย่างจะมีร่างกายเกิดขึ้น ช่วงที่ 1 เรียกว่า กลละ ช่วงที่ 2 เรียกว่า อัพพุทะ ช่วงที่ 3 เรียกว่า เปลา ช่วงที่ 4 เรียกว่า ฆนะ และ ช่วงที่ 5 เรียกว่า ปัญจสาขา องค์ประกอบของชีวิต มีองค์ประกอบใหญ่ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นรูปธรรม กับส่วนที่เป็นนามธรรม เป็นเรื่องของกายกับเรื่องของจิต องค์ประกอบใหญ่ทั้งสองส่วนนี้ รวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า ชั้น 5 การเป็นไปของชีวิต มีปัจจัยต่าง ๆ เป็นเพียงมิติหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ ตลอดเวลา ความหมายของสุคติภูมิ สุคติภูมิ หมายถึง ทางดำเนินที่ดี ประเภทของสุคติภูมิ มี 3 ภูมิ คือ (1) มนุสสุภูมิ (2) เทวภูมิ และ(3) พรหมภูมิ การเกิดในสุคติภูมิตามหลักพระพุทธศาสนา การที่ เราได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่สวรรค์ชั้นต่าง ๆ ซึ่งอายุก็จะไม่เหมือนกัน ราชสมบัติของมนุษย์เมื่อนำไป เปรียบกับสุขที่เป็นทิพย์ ถือว่าเป็นของเล็กน้อย เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์ในสรวงสวรรค์ สุคติภูมิหรือสวรรค์ในทางศาสนาพุทธ คือ ภูมิหรือดินแดนที่มีอารมณ์เลิศด้วยดี เป็นที่อยู่ ของเทวดา เหตุที่ทำให้

ให้มาเกิดเป็นเทวดาเพราะได้สร้างบุญกุศลไว้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ดินแดนของ สวรรค์นั้นจะเป็นสถานที่แห่งการเสวยบุญ ที่ได้กระทำแล้วซึ่งการสร้างบุญกุศลธรรมนั้นจะ ยึด หลักการปฏิบัติ อยู่ 3 อย่าง คือ ศีล สมาธิ และปัญญา แต่ละชั้นลักษณะจะแตกต่างกันมีความเป็นอยู่ สะดวกสบาย แต่การบนสวรรค์นั้นเป็นการเกิดที่ไม่ยั่งยืน เมื่อสิ้นบุญแล้วก็ต้องมาเกิดอีก ภายใต้วฏจักรในกฎแห่งกรรม ความเชื่อเรื่องอาณิสสรหรือผลบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท จะยึดหนักของกฎแห่งกรรม บุคคลใดก็ตามที่ปฏิบัติโดยตนเองก็จะได้รับรู้ได้ด้วยตนเอง เพราะศาสนาพุทธนั้นเป็นศาสนาที่มีวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องการกระทำ ทำดีได้ขึ้นสวรรค์ ทำชั่วได้ลงสู่อบายภูมิ ในสมัยนี้สามารถเรียนรู้ ได้ตามแหล่งต่าง ๆ เช่นวัดจะมี รูปภาพเกี่ยวกับกฎแห่งกรรมที่ติดตามผนังของโบสถ์โดยส่วนมากจะมี รูปและประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมลายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระองค์ หรือ สวรรค์ และ นรกต่าง ๆ ข้อสังเกตที่ผู้วิจัยพบจากเอกสารและพระไตรปิฎก ในการเกิดบนสวรรค์ของแต่ละชั้นก็ จะขึ้นอยู่กับผลบุญที่ได้สร้าง สะสมไว้ เมื่อครั้งเราเป็นมนุษย์แต่ในทางปฏิบัติก็ไม่เหมือนกัน เช่น

ขั้นที่ 1 จาตุมาหาราชิกาภูมิ จะเน้นไปที่ การประพฤติ และการรักษาของศีล 5 และจะ เป็นคนชอบเชิญชวนบุคคลอื่น ๆ มาทำบุญต่าง ๆ

ขั้นที่ 2 ดาวดึงส์ภูมิ จะเน้นไปที่ การให้ทาน มีจิตที่บริสุทธิ์ และเป็นคนพหุติกรรมดีงาม ไม่ดูหมิ่นดูแคลนใคร ไม่นินทาให้ร้ายกับใคร และเป็นคนที่ดูแล บิดามารดา ของตน

ขั้นที่ 3 ยามาภูมิ จะตั้งใจรักษาศีล บำเพ็ญทานเป็นประจำ และเป็นคนที่มีความศรัทธาใน คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และไม่สงสัยหลักธรรม ไม่สนใจในการทำบาปทำความชั่ว ตั้งหน้าตั้ง ตาทำแต่กุศลกรรมในฝ่ายเดียว

ขั้นที่ 4 ตุสสิตาภูมิ จะตั้งใจรักษา ศีล และให้ทาน แต่เน้นประพฤติไปในทางการฟังพระ ธรรมเทศนาทั้งมีปัญญาดี หรือ เป็นโพธิสัตว์ผู้ธรรม เมื่อฟังธรรมภายในจิต จะมีความสุขเกษมยินดี

ขั้นที่ 5 นิมมานรตีภูมิ จะเป็นคนที่มี จิตใจบริสุทธิ์ พยายามรักษาศีลไม่ให้ขาดแม้แต่ข้อ เดียว แต่จะเน้นไปที่ ทานเป็นอย่างมาก

ขั้นที่ 6 ปรนิมมิตตวสวัตตีภูมิ ขั้นสุดท้ายนี้ จะมีความศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในทั้ง 3 ด้าน เลย ศีล, ทาน และ ภาวนา

การเกิดใน สวรรค์ชั้น รูปาวจรภูมิ มีทั้งหมด 1 – 16 นี้ จะเน้นไปที่ สมณะกรรมฐานตัว เดียว รวมถึง อรูปาวจรภูมิ ที่มี 1 - 4 ชั้น

ที่กล่าวมาข้างต้น ก็ขึ้นอยู่กับบุญที่ตัวเองสั่งสมมาเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ แต่การที่จะไปเกิด ในสวรรค์แต่ละชั้นนั้น จะมี เป็นปัจจัยหลักอยู่ 3 คือ ศีล เป็นตัวบอกถึงการกระทำ หรือ ประพฤติ กรรม ทานจะเป็นการเสียสละในทรัพย์สินของคนที่หามาให้โดยสุจริต ภาวนา ตัวนี้จะให้เกิดปัญญา ใน การทำอะไรก็ได้มีสติ แต่ในขณะที่กำลังทำหรือเราต้องมีความ เชื่อ และความศรัทธานั้น ๆ มันถึง จะให้ผลดีกับตัวเรา อย่างที่อธิบายไว้ข้างต้น คือ 3 อย่างนี้ นรก และสวรรค์ ก็ปรากฏในพระคัมภีร์ ต่าง ๆ เช่น ในพระไตรปิฎก และหนังสือต่าง ๆ ที่เราสามารถหาอ่านได้ และอีกอย่างหนึ่งคือ พระองค์ ก็ได้ทรงตรัสถึง กุศลธรรม และ อกุศลธรรม ที่ทำแล้วสามารถไปบังเกิดไปเป็นชาวสวรรค์ หรือ เปตรน รก ได้ รวมถึง พระอริยสาวกบางรูปก็ได้ไปท่องเที่ยวในนรก และ สวรรค์ คือ พระโมคคัลลานะ และ เหล่าพระ

อริยสาวกทั้งหลายนี้ก็เป็นสิ่งที่ได้รับการยืนยันไว้ในพระคัมภีร์ หรือ ในพระไตรปิฎก ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ และเป็นสิ่งที่สูงสุดในพระพุทธศาสนาของไทยเลย

ตารางที่ 1 สรุปงานวิจัยตามวัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์การวิจัย	สาระสำคัญที่ได้จากการศึกษา
1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท	แนวคิดเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทเน้นว่ากรรมคือการกระทำ โดยเจตนาทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งแบ่งเป็นกุศลกรรมจากอโลภะ อโทสะ อโมหะ และอกุศลกรรมจากโลภะ โทสะ โมหะ กรรมเป็นต้นเหตุของผลวิบากที่เชื่อมโยงกับการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ และการปฏิบัติศีล สมาธิ และปัญญาถือเป็นหนทางสำคัญในการดับกิเลสและสิ้นสุดวัฏจักรกรรมและสังสารวัฏ
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท	แนวคิดเรื่องสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ วงจรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดที่ไม่มีที่สิ้นสุดซึ่งเกิดจากกิเลส กรรม และวิบาก โดยอวิชชา และตัณหาเป็นแรงขับเคลื่อนหลักที่ทำให้สัตว์โลกยังคงวนเวียนในภพภูมิต่างๆ ทั้งทางกายและจิตใจ สังสารวัฏสะท้อนความไม่เที่ยง ทุกข์ และอนัตตา และเสนอทางปฏิบัติโดยอริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อขจัดกิเลสและหลุดพ้นจากวงจรนี้
3. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกรรม และสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท	การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกรรมและสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทชี้ให้เห็นว่ากรรมเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ โดยกรรมที่มีเจตนาเป็นตัวกำหนดคุณภาพของภพภูมิการเกิดและประสบการณ์ชีวิตใหม่ วัฏจักรสังสารวัฏจึงเป็นวงจรต่อเนื่องที่กรรมใหม่เกิดขึ้นจากผลของกรรมเก่า การหลุดพ้นจึงต้องอาศัยการปฏิบัติเพื่อดับกิเลสและตัดรอนอย่างแท้จริงตามอริยมรรคมีองค์ 8

อภิปรายผล

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า แนวคิดเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทให้ความสำคัญกับ “เจตนา” (cetanā) ในฐานะสาระสำคัญของการกระทำทางศีลธรรม ซึ่งสอดคล้องกับหลักคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและงานวิชาการร่วมสมัยหลายชิ้นที่ชี้ว่า คุณค่าทางจริยธรรมของกรรมมิได้ถูกกำหนดจากผลลัพธ์ภายนอกเพียงอย่างเดียว หากแต่ขึ้นอยู่กับแรงจูงใจและสภาพจิตของผู้กระทำเป็นหลัก (พระพรหมคุณาภรณ์, 2555; Payutto, 2003) การเน้นบทบาทของเจตนาดังกล่าวสะท้อนกรอบจริยศาสตร์ที่มุ่งความรับผิดชอบส่วนบุคคล และเปิดโอกาสให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนผ่านการฝึกฝนจิตใจให้เป็นกุศล อันสอดคล้อง

กับองค์ประกอบในมรรคมืองค์แปด โดยเฉพาะสัมมาสังกัปปะและสัมมากัมมันตะ ซึ่งทำหน้าที่เป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท (สุวรรณา สถาอนันท์, 2560)

ในส่วนของวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การอธิบายแนวคิดสังสารวัฏในฐานะกระบวนการของขันธทั้งห้าที่เกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัย ช่วยคลี่คลายความเข้าใจคลาดเคลื่อนที่มองสังสารวัฏเป็นการเคลื่อนย้ายของ “วิญญูณ” หรือ “ตัวตนถาวร” จากภพหนึ่งไปสู่อีกภพหนึ่ง การตีความสังสารวัฏในเชิงกระบวนการ (process-oriented view) มากกว่าเชิงภาวะคงที่ (entity-oriented view) สอดรับกับหลักอนัตตาและไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นแกนกลางของปรัชญาพุทธศาสนาเถรวาท (Gombrich, 2009; Harvey, 2013) นอกจากนี้ การชี้ให้เห็นบทบาทของอวิชชาและตัณหาในฐานะปัจจัยหลักของการเวียนว่ายตายเกิด ยังต่อยอดข้อค้นพบของงานวิจัยด้านพุทธปรัชญาที่เสนอว่า ปัญหาของสังสารวัฏมิได้มีรากเหง้ามาจากโลกภายนอก หากแต่อยู่ที่โครงสร้างของจิตและความเข้าใจผิดเกี่ยวกับความเป็นจริงของชีวิต (Keown, 2016)

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและสังสารวัฏสามารถอธิบายได้อย่างเป็นระบบผ่านแนวคิดวัฏฏะ 3 ได้แก่ กิเลสวัฏฏะ กรรมวัฏฏะ และวิบากวัฏฏะ ซึ่งเกี่ยวพันและหมุนเวียนต่อเนื่องกันไม่รู้จบ กรรมที่เกิดจากกิเลสเป็นเหตุให้เกิดวิบาก และวิบากนั้นเองก็ทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขให้กิเลสและกรรมใหม่เกิดขึ้นต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด (พระธรรมปิฎก, 2546; Collins, 1998) การทำความเข้าใจโครงสร้างดังกล่าวช่วยให้เห็นอย่างชัดเจนว่า แนวทางการยุติสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทมิใช่การหลีกเลี่ยงหรือการรอคอยผลแห่งบุญในอนาคต หากแต่เป็นกระบวนการปฏิบัติอย่างมีสติและปัญญาเพื่อลด ละ และดับกิเลส ซึ่งเป็นต้นเหตุของกรรมทั้งปวง

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อเชื่อมโยงผลการศึกษากับบริบทของสังคมไทย พบว่า ความเชื่อเรื่องกรรมและสังสารวัฏยังคงมีบทบาทสำคัญทั้งในเชิงอธิบายชีวิตและเชิงกำกับพฤติกรรมทางสังคม ความเข้าใจกรรมในฐานะกฎแห่งเหตุและผลทางจริยธรรมมีส่วนช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกด้านความรับผิดชอบ ความอดทน และการยอมรับผลของการกระทำของตนเอง (อภิญา เพ็ญฟู, 2562) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นโดยนัยว่า หากการตีความกรรมถูกลดทอนให้เป็นเพียงกลไกแห่งโชคชะตาหรือความยอมจำนน อาจส่งผลให้บทบาทเชิงพัฒนาของหลักกรรมลดลง ดังนั้น การทำความเข้าใจกรรมอย่างถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาเถรวาทจึงมีศักยภาพในการส่งเสริมทัศนะเชิงพัฒนา (developmental view) ที่มองมนุษย์ในฐานะผู้สามารถฝึกฝน เปลี่ยนแปลง และยกระดับตนเองได้ผ่านการปฏิบัติทางจริยธรรมและปัญญา

โดยสรุป ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทมิได้เป็นเพียงกรอบอธิบายเชิงอภิปรัชญา หากแต่เป็นระบบความคิดที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการพัฒนาจริยธรรม ปัญญา และคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม โดยเฉพาะในบริบทของสังคมร่วมสมัยที่เผชิญกับความซับซ้อนและความท้าทายทางคุณค่าอย่างต่อเนื่อง

สรุป

กรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การกระทำโดยมีเจตนาเป็นตัวกำหนด ทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งเจตนาที่แบ่งการกระทำออกเป็นกุศลกรรมอันเกิดจากโลภะ อโทสะ และอโมหะ กับอกุศลกรรมอันเกิดจากโลภะ โทสะ และโมหะ กรรมทำหน้าที่เป็นเหตุให้เกิดผลตามสนองทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เป็นพลังที่ขับเคลื่อนให้สัตว์โลกเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ อันเป็นวงจรการเกิด ดับ เกิดใหม่ที่ไม่มีจุดเริ่มต้นและสิ้นสุด โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือกิเลส กรรม และวิบาก กิเลสเป็นแรงผลักดันให้ทำกรรม กรรมเป็นการกระทำที่มีกำลังส่งผล วิบากเป็นผลที่ได้รับแล้วกลายเป็นเงื่อนไขให้เกิดกิเลสและกรรมต่อไป เป็นวงจรต่อเนื่องไม่รู้จบ ซึ่งการเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ทั้งอบายภูมิ มนุสสภูมิ และภูมิในกามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร ล้วนเป็นผลของกรรมทั้งสิ้น แม้การเกิดในสุคติภูมิอย่างมนุษย์ เทวดา หรือพรหมจะเกิดจากบุญกุศล เช่น การรักษาศีล การให้ทาน และการเจริญภาวนา ก็ยังไม่พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ เพราะยังมีกิเลสเป็นเชื้อแห่งกรรมอยู่ ความสัมพันธ์ของกรรมและสังสารวัฏจึงเป็นไปในลักษณะกรรมเป็นเหตุให้เกิดการเวียนว่ายในสังสารวัฏ และสังสารวัฏเป็นเวทีให้สัตว์โลกทำกรรมใหม่ต่อเนื่องไม่สิ้นสุด การตัดวงจรนี้ทำได้ด้วยการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 อันประกอบด้วย สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ซึ่งจะเป็นหนทางดับกิเลส ดับกรรม และดับวิบาก ส่งผลให้พ้นจากสังสารวัฏเข้าสู่นิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ข้อเสนอแนะ

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา

จากการศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกรรมและสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยอาศัยหลักฐานจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์วิสุทธิมรรค ตลอดจนงานวิจัยร่วมสมัย พบว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทเสนอแนวคิดกรรมว่าเป็นการกระทำโดยมีเจตนา ทั้งทางกาย วาจา และใจ แบ่งเป็นกุศลกรรมซึ่งเกิดจากโลภะ อโทสะ อโมหะ และอกุศลกรรมซึ่งเกิดจากโลภะ โทสะ โมหะ กรรมเป็นเหตุให้เกิดผลวิบากที่สัมพันธ์กับการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ วงจรแห่งการเกิดแก่เจ็บตายที่ไม่สิ้นสุด โดยไตรวัฏ คือ กิเลสวัฏ กรรมวัฏ และวิบากวัฏ ทำงานร่วมกัน กิเลสเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดกรรม กรรมที่มีเจตนาเกิดผลตอบสนองคือวิบาก และวิบากกระตุ้นกิเลสต่อเนื่อง ทำให้สัตว์โลกเวียนว่ายอยู่ในภพภูมิทั้งอบายภูมิ มนุสสภูมิ และภูมิชั้นสูง เช่น กามาวจร รูปาวจร และอรูปาวจร แม้การเกิดในสุคติภูมิซึ่งเกิดจากบุญกุศล เช่น การรักษาศีล ให้ทาน และภาวนา จะทำให้ได้ความสุขและความสงบ แต่ก็ยังไม่พ้นจากสังสารวัฏ เพราะยังมีกิเลสและกรรมสะสมอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและสังสารวัฏเป็นความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องและสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง โดยกรรมเป็นเหตุให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด ขณะที่การเวียนว่ายตายเกิดเปิดโอกาสให้กรรมใหม่เกิดขึ้นอย่างไม่สิ้นสุด การหลุดพ้นจึงต้องอาศัยการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ที่เน้นพัฒนาศีล สมาธิ

และปัญญาเพื่อดับกิเลส ตัณหา และอวิชชาอย่างสมบูรณ์ การฝึกสมถกรรมฐานช่วยให้จิตสงบและพร้อมสำหรับการพิจารณาไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เพื่อเห็นความไม่เที่ยง ทุกข์ และไร้ตัวตนของชีวิต ความเข้าใจกรรมและสังสารวัฏไม่ใช่เพียงความรู้ทางทฤษฎีแต่เป็นฐานสำคัญของการปฏิบัติที่นำไปสู่ความหลุดพ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เน้นความรับผิดชอบต่อผลของกรรมของตนและมองกรรมเป็นกลไกสำคัญที่สะท้อนศักยภาพในการสร้างชีวิตและวงจรการเกิดใหม่ในจักรวาลที่ศรัทธา พร้อมกับจำแนกภูมิการเกิดที่ละเอียดในระดับกายและจิต ทำให้เห็นว่าการเกิดทุกประเภทเชื่อมโยงกับกรรมและคุณภาพจิต ในขณะที่ระดับชั้นนี้ แม้เกิดในภูมิสูงย่อมมาจากกรรมดีแต่ยังไม่ถึงเป้าหมายสูงสุดเพราะยังอยู่ในสังสารวัฏ ดังนั้นกรรมและการเกิดไม่ใช่แค่ปรากฏการณ์ชีวภาพหรือศีลธรรม แต่เป็นกระบวนการทางจิตวิญญาณและจักรวาลที่สลับซับซ้อนซึ่งต้องอาศัยการศึกษาและปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเพื่อบรรลุนิพพานจากวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด

แผนภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. เสนอให้กระทรวงศึกษาธิการ บรรจุเนื้อหาเรื่องกรรมและสังสารวัฏอย่างลึกซึ้งในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษา โดยเฉพาะในวิชาพระพุทธศาสนา ศีลธรรม หรือจริยศึกษา เพื่อให้เยาวชนสามารถเข้าใจกลไกแห่งเหตุและผลของการกระทำ เข้าใจวัฏฏะสาม (กิเลสวัฏฏะ กรรมวัฏฏะ วิปากวัฏฏะ) และเห็นความสำคัญของการ

ปฏิบัติเพื่อพ้นจากความทุกข์ โดยเน้นให้ความรู้เชิงเหตุผลมากกว่าความเชื่อเพียงอย่างเดียว และสามารถเชื่อมโยงเข้ากับปัญหาทางจริยธรรมในสังคมปัจจุบัน

2. ส่งเสริมให้มหาเถรสมาคมและองค์กรคณะสงฆ์ ส่งเสริมการเผยแผ่หลักกรรมและสังสารวัฏในรูปแบบที่เข้าถึงประชาชนทั่วไป โดยผ่านกิจกรรมธรรมะในสื่อสารมวลชน เช่น รายการโทรทัศน์ สื่อออนไลน์ รวมถึงกิจกรรมอบรมธรรมะ เช่น ธรรมะสัญจร หรือค่ายเยาวชน เพื่อเสริมสร้างความตระหนักรู้ด้านจิตใจ โดยควรอธิบายให้สอดคล้องกับหลักกรรมและวิถีชีวิตสมัยใหม่

3. สนับสนุนให้กรมการศาสนา และกระทรวงวัฒนธรรม พัฒนาศูนย์การเรียนรู้ด้านพุทธธรรมเฉพาะทาง ที่เน้นการศึกษาเรื่องกรรมและสังสารวัฏในลักษณะเชิงระบบ และสอดคล้องกับแนวทางของพระไตรปิฎก ควบคู่กับการปฏิบัติธรรมในรูปแบบที่เป็นสากล เพื่อให้ผู้สนใจสามารถเข้าถึงได้ง่าย ทั้งในประเทศและระดับนานาชาติ

4. กำหนดให้มีการฝึกอบรมแก่ครูสอนพระพุทธศาสนาและผู้เผยแผ่ธรรมะ ให้สามารถถ่ายทอดเรื่องกรรมและสังสารวัฏได้อย่างถูกต้องและลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการอธิบายเรื่องภพภูมิ กรรมดีกรรมชั่ว และการหลุดพ้นจากวัฏฏะ ซึ่งบางครั้งถูกนำเสนออย่างคลาดเคลื่อนจนกลายเป็นเพียงความเชื่อแบบไสยศาสตร์ ทั้งนี้แท้จริงเป็นหลักเหตุผลทางจิตวิญญาณอันลุ่มลึกของพระพุทธศาสนา

5. สนับสนุนให้มีการบูรณาการหลักกรรมและวัฏฏะในกิจกรรมด้านจริยธรรมของหน่วยงานราชการ และภาคธุรกิจ เช่น โครงการอบรมจริยธรรม ข้าราชการ พนักงานองค์กรรัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน โดยเฉพาะในช่วงก่อนเข้าทำงาน หรือช่วงเปลี่ยนผ่านในชีวิต เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องผลของการกระทำ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

กล่าวโดยสรุป ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังกล่าวมุ่งหวังให้หลักกรรมและสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท มิใช่เป็นเพียงหลักกรรมสำหรับผู้ศึกษาเท่านั้น แต่ยังสามารถประยุกต์ใช้เพื่อสร้างระบบความคิด และจิตสำนึกที่นำไปสู่ความสงบสุขทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว สังคม และประเทศชาติได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับนิกายอื่น หรือกับศาสนาและปรัชญาตะวันออกอื่น ๆ เพื่อให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างเชิงแนวคิดอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

2. ควรขยายขอบเขตการวิจัยไปสู่การวิจัยเชิงประยุกต์ เช่น การศึกษาการนำหลักกรรมและสังสารวัฏไปใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม หรือการพัฒนาจริยธรรมของบุคคลในบริบทสังคมปัจจุบัน

3. อาจมีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบอื่น ๆ ควบคู่กับการวิจัยเชิงเอกสาร เช่น การสัมภาษณ์ พระสงฆ์ นักวิชาการ หรือผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อเสริมมุมมองเชิงประสบการณ์ให้กับการอธิบายหลักกรรมและสังสารวัฏในเชิงทฤษฎี

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ 12. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ 20. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2553). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์*. กรุงเทพฯ: เลี้ยวเชียงใหม่.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พุทธธรรม: ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2554). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2538). *กรรมตามหลักพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). *กรรมตามหลักพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). *นิติธรรมกับกฎแห่งกรรม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558). *พุทธธรรมกับการอธิบายสังสารวัฏ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระปลัดศานิตย์ นิจจคุณ. (2563). *กรรมในทัศนะปรมัตถธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธศาสน์.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2554). *หลักกรรมและการดำเนินชีวิต*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2560). *พุทธศาสนากับวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องสังสารวัฏ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สุภาณี จันทร์งาม. (2560). *สมมติลัจจะและปรมัตถลัจจะในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวรรณ สถาอานันท์. (2560). *พุทธจริยศาสตร์กับการพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัย*. วารสารพุทธศาสนศึกษา, 24(2), 1–25.
- วสิน อินทสระ. (2558). *ปฏิจกสมุปปาท: หลักเหตุปัจจัยในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- อภิญา เพ็องฟู. (2562). *ความเชื่อเรื่องกรรมกับพฤติกรรมทางสังคมของชาวพุทธไทย*. วารสารสังคมศาสตร์, 31(1), 45–68.
- Collins, S. (1998). *Nirvana and other Buddhist felicities: Utopias of the Pali imaginaire*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gombrich, R. (2009). *What the Buddha thought*. London: Equinox.
- Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Keown, D. (2016). *Buddhist ethics: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Payutto, P. A. (2003). *Good, evil and beyond: Karma in the Buddha's teaching*. Bangkok: Buddhadhamma Foundation.

